

ličkih odnosno srpskih i donjolapačkih krajišnika u bosanskom ustanku u Crnim Potocima od 1875. do 1877. Tu su još i dva članka koja se bave demografskom i migracijskom problematikom na prostoru »Slunjske ploče« i u Gospiću tijekom ranoga novog vijeka pa sve do prve polovine 20. stoljeća. Osim prostornoga odnosno regionalnog okvira i vojno-krajiškog iskustva, članke u ovom poglavlju povezuje i pitanje etnokonfesionalnog interkulturalizma i njegovo funkcioniranje u konkretnim situacijama na lokalnoj razini.

Poglavlje »Historičar i historiografija: kritička refleksija« sažima autorova razmišljanja o mogućem dijaloškom pristupu historiografije mnogobrojnim pitanjima važnima za razumijevanje etnodemografskih, nacionalnointegracijskih i (proto)modernizacijskih te ostalih procesa u hrvatskome prostoru, s osobitim naglaskom na kritičkoj revalorizaciji doprinosa hrvatske historiografije proučavanju hrvatskoga novog vijeka. Osvrće se na istraživačke metode u hrvatskoj historiografiji te pozicionira današnju hrvatsku historiografiju unutar svjetske historiografije. »Šansu« hrvatske historiografije vidi u »prepoznavanju vlastite problematike u istraživanjima drugih«, a način da se to realizira »nije imitacija nego komparacija«.

U poglavlju »Povijest između prošlosti i budućnosti« elaborirajući povijesnu percepciju nekih tema iz hrvatske prošlosti, poput bana Josipa Jelačića ili teme o »prošlosti, sadašnjosti i budućnosti Srba u Hrvatskoj« odnosno o njihovu manjinskom statusu, autor naglašava da je za povjesničara kao istraživača važno umijeće sagledavanja različitih povijesnih tema iz raznih vremenskih perspektiva.

Posljednje poglavlje posvećeno je dvojici istraživača koja su se bavila poviješću Srba u Hrvatskoj, Milanu Radeki i Fedoru Močaninu, koji su prema autorovim riječima svojim istraživanjima ostavili značajan trag u promicanju profesionalne korektnosti i istraživačkog dijaloga.

Knjiga *Etnos, konfesija, tolerancija* bavi se različitim temama iz bogate povijesti hrvatsko-srpskih odnosa na području Hrvatske otvarajući mnogobrojna pitanja za buduća istraživanja. Raznolikošću tema i stavljanjem naglaska na pronalaženje novih pristupa, kao i preispitivanjem korištenih i uvođenjem novih povijesnih izvora u bavljenje etnokonfesionalnim temama, ova knjiga pruža mnoštvo poticaja istraživačima koji se bave etničkom i migracijskom problematikom.

Sanja Lazanin

Institut za migracije i narodnosti,

Zagreb

Sabrina Petra Ramet

**Balkanski Babilon. Raspad
Jugoslavije: od Titove smrti do
Miloševićeva pada**

Zagreb: Alinea, 2005, 488 str.

Već u predgovoru autorica ukazuje na temeljni problem raspada Jugoslavije, a to je pitanje legitimiteta političkoga poretka. Na toj su podlozi različiti akteri posegnuli za »zalihom uspomena« i aktivirali povijesna sjećanja u svojoj vrlo pojednostavljenoj i redukcioniističkoj inačici. Sve je to bilo moguće, kako ističe autorica, jer nije bilo ni minimalna konsenzusa oko toga što Jugoslavija jest, a osobito oko toga što bi eventualno trebala biti u tranzicijskome razdoblju. Korijen je toga, naravno, u nedemokratskome naslijeđu i dogovornom stvaranju jugoslavenske države, o čijem se konstituiranju nisu demokratski izjašnjavali pripadnici nacionalnih skupina koji su činili glavninu njezina stanovništva. Kao i kula babilonska koja se ne može izgraditi jer se graditelji ne mogu razumjeti, ni nacije bivše države nisu se mogle razumjeti i različito su percipirale Jugoslaviju, te je tako svaki dogovor unaprijed bio osuđen na propast.

U prvome dijelu knjige govori se o raspadu bivše države od 1980. do 1991. Činilo se da su se neprestanim reformiranjem političkoga sustava u okvirima socijalističke ideologije pronašli optimalni načini funkcioniranja, osobito tijekom sedamdesetih godina. Ipak, uskoro, a pogotovo nakon smrti dugogodišnjega lidera Partije i države, u političkom rječniku sve češćom postaje riječ kriza. No bio je potreban netko tko će tu krizu intenzivirati i dovesti državu do raspada. Autorica ne dvoji da je taj netko, glavni protagonist jugoslavenske drame, bio Slobodan Milošević, naravno potpomognut različitim akterima koji su svojim (ne)djelovanjem omogućili i utjecali na brutalan raspad države. Prema autorici, »Miloševićevo preuzimanje vlasti nije bilo ništa manje od unutarnjeg puča i taj se potres proširio na cijeli politički establišment« (str. 46). Politika najvećeg dijela srpskih političkih i kulturnih elita i njihovo jedino dopušteno viđenje Jugoslavije i položaja srpske nacije u njoj glavni je generator političkih, a onda i ratnih sukoba koji su doveli do raspada države, ali i do razaranja mreža primarnih društvenih odnosa na lokalnoj razini – do tragedije, kako bi rekao »običan« čovjek. Nakon Titove smrti tražila su se rješenja za izlazak iz krize te se počinju intenzivnije aktivirati nacionalne interpretacije postojećeg stanja, pojačane sukobima na Kosovu i jakim srazom albanskoga i srpskog nacionalizma u toj pokrajini. Aktiviraju se zahtjevi i ostalih republika, koji su bili konglomerat legitimnih političkih zahtjeva i etnonacionalizma u njegovim različitim inačicama.

U drugome dijelu knjige analizira se uloga religije i kulture u tim događajima. Kultura, osobito književna produkcija u Srbiji, a u manjem opsegu i u drugim dijelovima Jugoslavije, prethodila je političkim i ratnim sukobima. Pisci počinju prevrednovanje Drugoga svjetskog rata, a klasnu i internacionalnu »paradigmu« zamjenjuje nacionalni pristup. Srpski su povjesničari, uočava autorica,

prvi »probili led«, a uz njih su posebno bili aktivni srpski pisci iz poznate Francuske 7. Najagilniji među njima svakako je bio *frontman* srpskoga nacionalnog programa Dobrica Ćosić. Presudnu je ulogu pritom odigrao jedan dokument sastavljen u SANU, »čuveni« *Memorandum* u kojemu su Srbi prikazani kao velike titoističke žrtve. Autorica istražuje i važnost te ulogu religije i kulture na južnoslavenskom prostoru, posebno s obzirom na njihovu (zlo)upotrebu u ratnim zbivanjima. Posebno se analiziraju tri najveće i najutjecajnije vjere: katoličanstvo, pravoslavlje i islam. Katolička crkva na različitim je područjima bivše države bila donekle različito tretirana, ali ipak je bila potisnuta i na »udaru« komunističkih vlasti, više neposredno nakon rata, a manje poslije, osobito nakon Drugoga vatikanskog koncila. U razdoblju tranzicije i raspada jugoslavenske države afirmiraju se prava vjernika i oslobađa crkvena aktivnost, ali se klatno pomiče u drugu stranu pa se Crkve instrumentaliziraju za političke ciljeve sve do njihova uvlačenja u ratne sukobe. Iako su ti procesi zahvatili sve vjere, u tome je ipak prednjačila Srpska pravoslavna crkva.

U trećem dijelu knjige interpretiraju se rat i tranzicija. Tadašnja srbijanska politika i JNA najprije su željele očuvati centraliziranu Jugoslaviju, a kada su shvatile da to neće biti moguće, okrenule su se projektu svih Srba u jednoj državi. I na drugim se stranama aktivira radikalni nacionalizam usmjeren protiv drugih (u ovom slučaju Srba), ali vremenski, intenzitetom i opsegom to nisu ekvivalentne političke/ratne pozicije i projekti. Kad je posrijedi Tuđmanova i HDZ-ova politika, autorica, smatramo s pravom ukazuje na amoralnost i dvoličnost politike koja na određenim načelima brani vlastitu državu, a ta ista načela (Ustav 1974., republičke granice) ne poštuje ili ih dovodi u pitanje kada je riječ o susjednoj republici Bosni i Hercegovini. Autorica kaže da je »Tuđman granice Republike Bosne i Hercegovine od prije travnja 1992.

smatrao podložnima promjeni, bilo pregovornim ili silom« (str. 197). To je dovelo i do rascjepa u vrhu HDZ-a i odlaska nekih važnih aktera (Mesić, Manolić) u opoziciju. Nadalje se analizira rat u Bosni. Srbi su odmah igrali na kartu odcjepljenja, počeli su se naružavati uz pomoć JNA, a u proljeće 1992. bojkotirali su referendum o neovisnosti BiH. Hrvatska je politika lavirala od kooperativnosti i priznanja BiH do tajnih pregovora sa Srbima o podjeli BiH. Te dvojbe, oličene osobnim sukobima Kljuić – Boban, razriješene su Kljuićevom smjenom i Bobanovom inauguracijom, što je koincidiralo sa sve jačim utjecajem Šuškovice grupacije u hrvatskoj politici. To je bio uvod u sukob s Muslimanima i koncept etnički čista prostora. Nakon neuspjeha Vance-Owenova plana (odbili su ga bosanski Srbi) hrvatski tvrdolinijaši počinju sve više surađivati sa Srbima protiv Muslimana.

Pod znakovitim naslovom *Mir bez prava?* u četvrtom se dijelu analiziraju uvjeti uspostave mira i poslijeratno razdoblje. Prema autorčinu mišljenju »Dayton je za Zapad bio samo još jedno u nizu nastojanja da se dođe do instrumenta kojim se mogu ostvariti deklarirani politički ciljevi, ali koji ne mora nužno biti najučinkovitiji, nego najjeftiniji« (str. 309). Dayton je donio nekakvo rješenje koje je zaustavilo rat, ali bez sankcija za srpske osvajače, pa onda i sve druge radikalne nacionaliste. I tu je problem. Kako dalje živjeti s istim onim akterima koji su vodili rat? Autorica smatra da su se ishitreno raspisali izbori, prije nego što je politička scena bila »očišćena« od najvećih ratnih hušaka. Usto, za uspostavu kakva-takva poslijeratnoga »društva« trebalo bi, po uzoru na Njemačku, mnogo uložiti u promjene u obrazovnom sustavu i na medijskoj sceni. A tu nije učinjeno gotovo ništa, pa je teško očekivati napredak u toleranciji. Ipak, neki su pomaci učinjeni – dio osumnjičenih za ratne zločine uhićen je i izveden pred sud, poboljšava se stanje javne sigurnosti i stabiliziraju multietničke institu-

cije u Bosni i Hercegovini. No, problema je bilo još mnogo: izbjeglicama, pogotovo u Republici Srpskoj, bio je onemogućavan povratak, a etničko čišćenje nastavilo se i nakon rata. Tako je od siječnja do kolovoza 1996. oko 90.000 ljudi izbačeno iz svojih domova.

Najzanimljiviji je dio knjige psihološki portret Slobodana Miloševića u kojemu autorica ističe psihopatski poremećaj njegove ličnosti, čime se želi pokazati da je i pored strukturalnih činilaca koji su pogodovali nacionalizmu i ratu uloga njegove ličnosti bila vrlo značajna. Osoba poput njega svakako nije bila prikladna za uvođenje zemlje u demokratski i višestranački sustav. Miloševićev režim doveo je Srbiju do gospodarskoga kolapsa, a većina stanovnika gurnuta je u siromaštvo dok je s druge strane oko 200.000 ljudi postalo nezamislivo bogato. Tako strukturirano društvo i oblik vladavine personificiran u Miloševićevu liku mogli su se održati samo novim generiranjem nacionalizma, a nacionalizam na visokoj razini mogao je održati samo novi rat, pa je tako Milošević krenuo u obračun s Albancima na Kosovu. Bio je to novi genocid srbijanskog režima, nakon onoga u Bosni koji je često nazivan eufemizmom »etničko čišćenje«. No, pokazalo se, bio je to i početak kraja Voždove vladavine. Snage NATO-a označile su bombardiranjem vojarni i političkih središta moći u Srbiji uvod u završnu scenu balkanske tragedije sa srbijanskim akterima u glavnoj ulozi.

Knjiga Sabine P. Ramet odlikuje se bogatstvom sadržaja i kvalitetom interpretacije te predstavlja autoricu kao vrsnu poznavateljicu prilika u bivšoj Jugoslaviji i državama koje su nastale njezinim raspadom. Pored toga što se ne slažemo s autoricom oko interpretacije rata kao etničkog sukoba (iako je autorica na mnogim mjestima ponudila i sofisticiranija i kompleksnija objašnjenja), smatramo da ova knjiga mjerodavno analizira različite političke i kulturne činioce koji su sudjelovali u tranzicijskim i ratnim događanjima na prostoru bivše države. Nakon već

objavljene knjige *Čija demokracija?*, još jedna knjiga iste autorice dobro je štivo čitatelju kojeg zanima ta problematika i svakako će biti zanimljiva i korisna onima koji se bave sličnim istraživanjima.

Dragutin Babić

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*

Jasna Čapo Žmegač, Valentina Gulin
Zrnić, Goran Pavel Šantek (ur.)

**Etnologija bliskoga: poetika i politika
suvremenih terenskih istraživanja**

Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku –
Naklada Jesenski i Turk, 2006, 337 str.

Notorna je činjenica da se etnologija i sociokulturna antropologija utemeljuju kao empirijske znanosti s pomoću terenskih istraživanja. Diskurs koji promišlja provedbu i pisanje same etnografije ono je što obično nazivamo interpretativnom antropologijom. Ona je izrasla iz kulturne antropologije (70-ih godina prošloga stoljeća) postupno se preusmjerivši s pokušaja konstruiranja jedne opće teorije kulture na promišljanje etnografskoga terenskog rada i pisanja. Propitivanje pojmova terena i terenskoga rada upućuje na to da oni nisu nešto samo po sebi razumljivo i prirodno nego su znanstveni konstrukti proizašli iz određenih poimanja etnologije, etnologa i etnološkoga predmeta. Na tom tragu valja analizirati zbornik *Etnologija bliskoga: poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. Njegov je nastanak s jedne strane potaknut nedostatkom etnološke literature u nas koja eksplicitno problematizira teren i terenski rad, a s druge terenskim istraživanjima suradnika na projektu *Etnografija suvremene svakodnevice i procesi identifikacije* (Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb) i konkretnim epistemološkim i metodološkim problemima s kojima su se

suočili tijekom svojih terenskih istraživanja i obrade odabranih tema (v. posebno priloge Jasne Čapo Žmegač, Valentine Gulin Zrnić, Ive Pleše, Sanje Puljar D'Alessio i Gorana Pavela Šanteka). Naime, konteksti njihovih istraživanja bili su bitno promijenjeni u odnosu na okvire uobičajenih terenskih istraživanja u hrvatskoj etnologiji: neka su se odvijala u gradovima (Gulin Zrnić), neka u religijskoj zajednici (Šantek), neka na više mjesta smještenih u dvije države (Puljar D'Alessio, Čapo Žmegač), neka su tematizirala nelokalizirane, deterritorijalizirane društvene prostore što nastaju putem interneta (Pleše) ili transmigracijom (Čapo Žmegač). No, u svima njima nametala se refleksija o terenu, bilo da je riječ o njegovoj teritorijalnoj omeđenosti, bilo da je riječ o praksama kroz koje su uspostavljeni odnosi s »kazivačima« ili se vlastito iskustvo podvrgavalo analizi, ili su posrijedi bile metode predstavljanja odabrane u tekstovima.

U ovome se zborniku, dakle, tematiziraju pitanja u okviru znanstvene prakse u kojoj se istražuje svakodnevice – gradska, seoska, religijska, ritualna, migrantska, internetska itd. Širenjem etnološke tematike i zadiranjem u različite osjetljive teme svakodnevice autori nastoje odgovoriti na te izazove. U skladu s tim rade na suvremenoj redefiniciji terena kao takva. Za razliku od pitanja poetike i politike reprezentacije etnografskoga pisma, okreću se propitivanju poetike i politike istraživanja etnografskoga terena. Pritom se proširuju metodološka i epistemološka razmatranja etnografskoga postupka i propituje se kako se njihovi suvremeni tereni konstituiraju u odnosu na istraživani lokalitet i istraživačev dom, na *insajderstvo* kao temeljni metodološki postupak iskustvenoga terenskog istraživanja, te na njihove kazivače – subjekte njihovih istraživanja i ujedno čitatelje njihovih radova. U metodološkim raspravama autori se upuštaju u razmatranje svojih istraživačkih pozicija, kako općenito s obzirom na terenska is-